

**Josep Mallén i Garzón, un mestre
republicà a l'Espluga de Francolí**

Josep M. Vallès Martí

• Josep Mallén i Garzón, un mestre republicà a l'Espluga de Francolí

- Josep M. Vallès Martí
- Carrer Pompeu Fabra, 9
- 43440 L'Espluga de Francolí

Paraules clau: Història de l'ensenyament, Escola laica, Mallén, Espluga de Francolí, Conca de Barberà, Unió Agrícola, Cooperativa

Abstract:

La història d'un jove aragonès, Josep Mallén, mestre d'escola, serveix per observar el panorama educatiu de finals del segle XIX, on el fet de ser crític amb la política i els alts càrrecs locals podia suposar tenir força problemes, com els va tenir aquest professor a l'Espluga de Francolí.

La historia de un joven aragonés, José Mallén, maestro de escuela, sirve para observar el panorama educativo de finales del siglo XIX, donde ser demasiado crítico con la política y los altos cargos locales podía suponer tener muchos problemas, como los tuvo este profesor en la Espluga de Francolí.

Aproximació biogràfica

El mestre Mallén va néixer a Visiedo, Terol, el 20 de març de 1899. Els seus pares Fabià i Josepa havien tingut tres fills. Ell era el mitjà. El gran Manuel i una noia Pilar. Una qüestió de gelosia quan la parella esperava un quart fill, que el pare no va reconèixer mai, va fer que s'endugués els tres (Manuel, Josep i Pilar) a Barcelona. Els tres germans es van fer grans amb la convicció que la mare era morta.

Els nois van estudiar. Manuel va ser catedràtic a la Universitat de Barcelona i Josep va fer magisteri. Abans d'acabar la carrera va fer cap a l'Espluga de la mà de Julià Nogués i Subirà¹.

Mallén es va fer càrrec de l'escola que va fundar la *Sociedad Cooperativa la Unió Agrícola*², la primera cooperativa de consum de què tenim notícia

¹ Fill de Reus. Diputat a Corts republicà a partir de 1911 fins a la dictadura de Primo de Ribera. Va tenir un important paper en les reivindicacions autonòmiques de Catalunya. A l'Espluga tenia una finca a la banda oest del riu de Pruners i va ajudar des de la seva posició política com a advocat assessorant societats d'esquerres o aconseguint la instal·lació de la primera central telefònica el 1912.

² Els estatuts foren aprovats el nou de gener de 1905. Formaven la comissió organitzadora: Josep Civit [Rull], Josep Rendé [Micó], Emili Rosell [Fernández], Josep Calbet [Dalmau],

Josep Mallén i Garzón.

a l'Espluga, fundada el 1905. El 1910 es fundaria una nova entitat amb objectius similars: *Sociedad de Agricultores Jornaleros*³.

Era, però el 1916, quan Mallén arriba per primera vegada a l'Espluga. El panorama social havia canviat de valent, les dues societats s'havien polaritzat. La primera havia derivat per un costat a la constitució del Sindicat i Caixa Rural, i per altra banda s'havia mantingut amb part dels seus socis en posicions més esquerranes⁴, apropant-se, fins a compartir local, amb la *Sociedad de Obreros Jornaleros*, a partir d'aquells anys ja coneguda popularment al poble com "la societat de pagesos".⁵

Joan Fabregat, Joan Guasch, Pau Fabregat, Andreu Morgades i Pau Roig. Es van imprimir a l'*Establecimiento Tipogràfic de J.A.Nel-lo* el mateix any. En l'article primer defineix el seu objecte: *suministrar a los asociados obreros toda clase de comestibles y bebestibles y demás artículos de primera necesidad...*

³ Els estatuts es van presentar al govern civil el 10 de novembre de 1910 i signen per la comissió organitzadora Josep Vilà Morgades i Josep Miquel. En el seu primer article podem intuir un deix de sindicalisme obrer: *Defender los intereses de los asociados y mejorar las condiciones materiales y morales (...) apoyar mutuamente y estrechar entre ellos los lazos de compañerismo (...) practicar el principio de solidaridad con las sociedades similares y con cuantas trabajan por el mejoramiento de la clase obrera*. Algun problema burocràtic fou la causa que s'haguessin de presentar novament el 21 de gener de 1912, signant com a president Martí Vallverdú Llovera i secretari Joan Sans Estradé.

⁴ Amb el nom d'*Unión Agrícola* normalment es fundaven societats de caire més dretà.

⁵ Ja el 1910 situa el seu domicili social al carrer Ametllers, 3 (avui Jaume I). El 1914 en una reunió convocada arran dels problemes d'exportació dels vins catalans a França, hi assisteixen Ramon Palau Casanovas per la *Unión Agrícola* i Antoni Miró Escoté per la *Sociedad de Obreros Jornaleros*. El 1926, el local de què hem parlat el compra aquesta darrera societat. El 1932, és en aquest local on es gesta la construcció del celler de dalt. El 1939 fou bombardejat, el 1944 adjudicat a la *Delegación Nacional de Sindicatos de la F.E.T i de las J.O.N.S* i el 1947 el va adquirir Antoni Torrens Gili.

Per fons orals sabem que es va fer passar per tenir divuit anys⁶. La seva arribada va provocar un important rebombori. El 1916 la vida espluguina estava dominada pels grans propietaris: Rendé, Cabeza, Boquer... La parròquia la regentava el nou rector Blai Sans, fill de Figuerola, arribat al poble el juny de 1915. Mallén venia de Barcelona amb la influència de l'escola nova, l'escola moderna⁷, i la seva percepció fou que als poders locals no els interessava ni mica la instrucció de la joventut o de la infància.

Vicenç Ferrer dirigia l'escola pública de nois, i tot i que vist amb perspectiva cal considerar-lo un gran mestre, (va durar poc) estava totalment subjugat a aquell poder local de què parlàvem. A la tardor-hivern de 1916-1917, el mestre Ferrer va organitzar un cicle de conferències. Mallén va respondre pocs dies després de la primera fent-ne una a la seva escola.⁸

El tres de febrer de l'any següent, 1917, dos dies després d'acabat el cicle de l'escola pública de les deu xerrades, a càrrec dels elements més destacats de la vila, Mallén torna a la palestra per parlar de l'escola i aprofitar per difondre les seves idees, que de fet eren contràries en alguns aspectes a l'ordre i submissió que imperaven a la vila. El contingut exposat per Mallén, que devia entusiasmar els pares que tenien els fills a la seva escola, va enfurismar el jove Ricard Boquer, corresponsal de *La Conca de Barberà*⁹. La crítica va treure de polleguera Mallén que va replicar amb un article titulat *La escuela antes que nada. Rectificación*, en el diari *Las Circunstancias*¹⁰, que es publicava a Reus, de caire republicà i molt proper a Julià Nogués. Més endavant n'extractarem el contingut, però per ara valgui'ns només per apuntar el malestar creat a l'Espluga per l'arribada del nou mestre. Després estem orfes de més notícies fins el 1922.

En *El Francolí* número 27, primera època, de 15 d'agost de 1922, p. 7 es diu que: *Josep Mallén, el dia 1 de setembre obriria una escola catòlica al local de la casa Nova, intitulada "Cultura Popular"*¹¹. En l'edició del 15 d'octubre de 1922,

⁶ Conversa amb el seu fillol Josep Bosch Roig.

⁷ Sobre aquest tema podeu veure GAVALDÀ i TORRENTS, A. "L'Escola a la Catalunya del segle XX. Visió històrica i valors que s'hi han impartit" a *L'escola catalana en el context de la renovació educativa*. Reus-Tarragona, 2003. Ps. 11-38. Del mateix autor "El fenomen de les escoles racionalistes a Catalunya" dins *11enes Jornades d'Història de l'Educació als països Catalans*. Ed. Centre de Lectura de Reus, 1992. Ps. 27-48

⁸ *La Conca de Barberà*, 16 de desembre de 1916. Núm. 148, crònica de Ricard Boquer i *L'Escut*, de la mateixa data, núm. 153, crònica d'un dels germans Miquel i Rovira.

⁹ *La Conca de Barberà*, 10 de febrer de 1917, núm. 156.

¹⁰ *Las Circunstancias*, 20 de febrer de 1917, núm. 42 de l'any XLIV.

¹¹ Cal rectificar el que ens diu ROCA i ARMENGOL, J. I CARRERAS CASANOVAS, A. "Història de l'Espluga. El segle XX" Volum VI. L'Espluga de Francolí, 2005. A la pàgina 122, situa l'arribada de Mallén l'any 1922 en què va obrir l'escola particular. Es diu que va obrir una escola laica –cert- però veiem que en *El Francolí* se la qualifica de catòlica. Es diu que la primera seu fou a Cal Civit, mentre que per fons orals se'ns ha confirmat que era a la casa de Santiago Creixell, que en aquell moment es devia anomenar *la casa nova*, ja que la seva casa nova al Castella cal Blai no la va construir fins a la primavera-estiu de 1924.

Josep Mallén i Dolors Bosch el dia del seu casament.

El Francolí dona la notícia de què ha demanat la mà de Dolors Bosch Tarés, i en el número 37, del 15 de gener de 1923, es diu que el jove mestre ha contractat matrimoni.

Les relacions amb els redactors del quinzenal espluguí no devien ser ni bones ni dolentes, ja que fins i tot hi va publicar un article: *Idioma que deu emplear-se a les escoles de primera ensenyança*¹², que subtitula *Cada poble deu emplear en les seves escoles llur idioma propi que és el creat pel geni de llur raça: a Castella el castellà; a Catalunya, el català*. Ell que havia tingut problemes en els seus inicis el 1916 pel fet de ser castellanoparlant, defensava ara amb fermesa i convenciment la utilització de l'idioma matern: *La missió del mestre és en un principi la de continuar l'obra tan ben començada per la mare*.

Tot deuria canviar amb el pas d'uns quants mesos. No apareix cap més article seu a *El Francolí*, pel que sembla deduir-se no els devia ser una persona plaent. Ell, en Mallén, a començament de 1924 fa circular un full imprès per la vila que, desgraciadament, històricament parlant, no ens ha arribat i que és contestat per *La Redacció*¹³. Per les referències que ens dona el citat article, amb el títol *Al Sr. Mallén*, deduïm que el full en qüestió estava escrit en castellà i denunciava unes suposades irregularitats en el "Sindicat" i s'explanava contra *El Francolí*. El Sr. Cabeza era l'home fort d'aquella societat, com ho era en Rendé, però ja més allunyat del dia a dia i utilitzava més el seu setmanari *La Nova Conca*, que es publicava a Montblanc. En Cabeza, també figurava com el seny i el director d'*El Francolí*. Tot plegat va fer que el "Sindicat" portés als tribunals en Mallén i dos anys després del llarg plet¹⁴ fos absolt sense cap mena de càrrec.

La revenja Mallén la va prendre publicant *El Bisturí*. El primer número apareixia el 28 de juny de 1925 amb l'objectiu de ser quinzenal. El segon i el tercer

¹² *El Francolí*, núm. 44, de 30 d'abril de 1923, p. 2.

¹³ *El Francolí*, núm. 65, de 29 de febrer de 1924, p. 3. (En l'índex elaborat en desaparèixer la revista el 1926, per imperatiu de la dictadura de Primo de Rivera, es diu que el varen escriure Joan Farré i Lluís Carulla)

¹⁴ No estudiat per ningú encara.

no ens han arribat, fins avui, i el número 4 porta data del 18 d'abril de 1926. Els dos que ens falten podria ser que no s'haguessin pogut arribar a distribuir mai.

Seguint novament amb dades de la seva biografia, sabem que va conviure amb la seva esposa fins el novembre de 1929¹⁵. L'Audiència provincial de Barcelona va resoldre el divorci el 16 de febrer de 1934. Ell ja vivia a Barcelona i treballava a les escoles de l'Ajuntament de la ciutat. En produir-se la rebel·lió militar de Franco contra la República va haver-se d'amagar, però no en sabem res de si va poder exercir fins el 1939, i va ser aleshores que malvivia fent làmpades de cristall amagat a casa seva¹⁶. Al cap d'uns anys i amb l'ajut del seu germà Manuel es va poder reincorporar i va jubilar-se essent director del Grup Escolar "Ignasi Iglesias" de l'Ajuntament de Barcelona.

Les lleis franquistes van permetre l'anul·lació del divorci, i per tant el seu segon casament també va quedar anul·lat. Va morir a Barcelona el 20 de gener de 1966, i a la pàgina 29 de *La Vanguardia Española* de l'endemà va aparèixer la seva esquela.

L'article a *Las Circunstancias*, diari de Reus

Ja hem comentat que la primera gran polèmica comença amb les dues conferències que Mallén dona a la seva escola de la cooperativa *La Unión Agrícola* que en aquell any de 1916 ja quedava ben diferenciada del "Sindicat". La primera fou el 9 de desembre. La crònica que en fa Ricard Boquer¹⁷ és curta i no sembla enverinada. Ens diu que parlà de la importància de la instrucció especialment pels pagesos que més que *cap altre la necessiten, puig posen los seus assumptes a la mà d'homes, los més instruïts que troben i com ells no en són, no poden saber si fan totes les coses en són bé o si per el contrari els traeixen*.

La crònica signada pel *corresponsal* de *L'Escut*, un dels dos germans Miquel i Rovira (Josep o Lluís)¹⁸ resulta molt més explícita. Comença titulant-la *Confèrència pedagògica*, dient que l'il·lustrat jove Josep Mallén va parlar d'instrucció i educació. Mallén –ens diu Miquel– va començar parlant dels anys que feia que la cooperativa volia implantar una escola i que per fi gràcies a la generositat del seu president honorari, senyor Nogués, s'havia assolit. Va tenir paraules de lloança pel mestre Ferrer, però que l'escola pública estava saturada d'alumnes i que a l'escola de la cooperativa n'hi anaven un centenar, la qual cosa demostrava que l'Espluga volia instrucció. Remarcà el valor de la instrucció. Comparà l'avenç de les nacions que amb un major grau de cultura i instrucció fan camí cap a la civilització. Poble instruït –digué Mallén– és poble ric, pròsper i gran, mentre que el poble ignorant

¹⁵ Correspondència particular facilitada per la família.

¹⁶ Font oral de Josep Saumell Fonoll.

¹⁷ *La Conca de Barberà*, 16 de desembre de 1916.

¹⁸ *L'Escut*, 16 de desembre de 1916.

esdevé pobre, decadent i esclau. Defensà la necessitat d'instruir-se els obrers en bé de les associacions a que pertanyin. Va fer una crida als pares per corresponsabilitzar-los de la instrucció de llurs fills per aprofitar les seves condicions morals; millorant l'educació es combaten els instints dolents; afavorint la virtut es combat el vici; i estimulant el treball es combat la peresa. Parlà de la voluntat considerant-la una virtut de la criatura humana, dirigint-la vers el camí del bé i adreçant-la contra tot allò que el sentit comú reprovava. Finalment recomanà respecte a la vellesa, la misèria, als malalts i a la mort. Proclamà el respecte degut al mestre i a la mare, de qui feu una excel·lent apologia¹⁹. Al final de la seva crònica el corresponsal el qualifica d'expert orador, tot i la seva joventut.

El dia tres de febrer de 1917, Mallén parla sobre *La Escuela* i aquí és on va ferir la sensibilitat de la dreta, l'Església i els poders locals. Boquer²⁰ va escriure una extensa crònica destacant els punts en els quals Mallén col·lionava amb l'estatus dominant i defensant l'Església i els sacerdots. Transcriu –hem de suposar que amb la màxima exactitud– alguns fragments del contingut: *Pero hay hombres hipócritas que viendo que en la escuela el pedestal de esta sociedad* –referint-se a l'Espluga i a la cooperativa– *la combaten brutalmente con las armas ilícitas de la hipocresía, ahora que se empieza a levantar en este pueblo el sentimiento de libertad, de dejar las cadenas de la esclavitud, con que estos hombres hipócritas tenían ligado a este pueblo; y como ya he dicho ven en esta escuela* –la que ell dirigeix– *el sostén de toda sociedad, sin tener en cuenta que es la escuela, y debe ser, lugar más respetado que la iglesia, pues los fines de la escuela son más altos, puros, santos y desinteresados, que los de esta que la combaten encarnizadamente.*

Si entre l'auditori aquestes paraules van arrossegar entusiastes aplaudiments, al corresponsal Ricard Boquer li van alterar els esquemes. Després de transcriure el paràgraf, en la seva crònica li fa tres observacions: qui són els homes hipòcrites que combaten la seva escola; li pregunta si l'Espluga ha estat mai oprimida o esclava; i el tercer: que els fins de l'escola no poden ser més alts que els de l'Església, perquè aquesta es dedica a la salvació de les ànimes i *alcansar-les-hi la vida eterna*. Afegint-hi que ni més purs, ni més sants, ni més desinteressats, donant els seus arguments de què l'Església predica la castedat, que és la veu dels Sants *i de Jesucrist el Sant dels Sants* i que pel que fa a desinteressats, Boquer considera que els mestres ensenyen per interès del sou, la vanaglòria i la fama, mentre que els ministres de Déu tenen escassa paga i cap vanaglòria. Boquer li retreu finalment que *quan s'invita a alguna persona com V va fer per la seua conferència, no se'ls molesta com V va fer-ho, doncs si un altre ho hagués fet, V mateix Sr. Mallén haguera calificat aquest acte de poca atenció i educació.*

¹⁹ Recordem que en aquell moment tenia la consciència que la seva era morta. Molts anys després, ja casat, va saber que encara vivia al seu poble, a Visiedo. La va anar a veure i la va trobar vivint amb una germana en la més absoluta misèria.

²⁰ *La Conca de Barberà*, 10 de febrer de 1917, núm. 156.

El mestre Mallén amb els alumnes del curs 1921-1922.

La rectificació de Mallén, com ja hem indicat, va aparèixer al diari reusenc *Las Circunstancias* el vint de febrer. Després d'un breu preàmbul amb un cert to irònic, el jove mestre de la cooperativa respon desenvolupant quatre punts dirigits a

Boquer, i que de passada ens aporten dades biogràfiques i alguns aclariments que fins ara desconexíem.

Primer: Delata els entrebancs que es van posar des de la mateixa vila a l'escola de la cooperativa. La incomoditat i el rebombori que va causar la seva arribada. Les persones a qui més incomodava la seva presència que ara no cita, però que trobarem amb noms i cognoms més endavant. Vegem les preguntes que fa Mallén:

¿No está enterado de las reuniones que en casa de cierta personalidad de Espluga se hicieron con el único fin de mandarla cerrar? ¿No está enterado de la campaña que se inició directamente contra la escuela y contra mi persona, diciendo que era laica, atemorizando a los niños y a las madres de estos, pintándoles una idea errónea de lo que en realidad es la escuela laica? ¿No ha sabido descifrar tampoco la campaña que indirectamente han realizado y realizan contra la escuela de la Cooperativa?

Segon: Ara Mallén defensa la instrucció per arribar a fer homes lliures. És aquí on podem trobar punts de connexió amb l'escola moderna, l'escola lliure defensada per Francesc Ferrer i Guàrdia i els pedagogs que seguiren més o menys les seves tesis. L'escola dels lliurepensadors contra la qual es va revoltar l'Església catòlica, que se situava més a prop de les classes poderoses, mentre en els cercles obrers es covava un anticlericalisme i les escoles laiques defensaven el dret dels pares a l'educació dels seus fills.²¹

¿No se quejan ustedes de la falta de instrucción? Por ventura ha existido o podrá existir jamás libertad donde hay ignorancia? (...) Al reclamar instrucción como reclama Espluga, reclama preparación para la vida, medios para resistirla, instrumentos para trabajar, hacerles hombres, hacerles libres ya que instruir al hombre, es liberalizarle, es libertarle y esta lucha por la instrucción, por la cultura no es más que una lucha por la libertad. ¿Que bueno es vivir en la opulencia para no quejarse de la miseria! ¿Que bueno es mandar para no quejarse de la opresión!

²¹ Sobre aquestes tesis vegeu GAVALDÀ, obra citada en la nota 7.

Tercer: Enumera les finalitats morals de l'escola que proporciona eines per a la "salvació" del cos per tal que pugui lluitar contra l'esclavitud i l'opressió.

Estoy muy conforme en que la Iglesia dedica todos los fines a la salvación del alma. (...) La escuela tiene el mismo fin, y además el humano del que carece la Iglesia ¿que es pues lo que reporta más beneficio?

Quart: En aquest punt Mallén replica a Boquer sobre quins fins són més desinteressats, els de l'escola o els de l'Església, i per argumentar-ho s'agafa a les qüestions merament econòmiques: els pressupostos de l'Estat. Acaba defensant la tasca dels mestres que qualifica de pares intel·lectuals de milers de nens, de treballadors incompresos i mal recompensats, que l'únic que reben és ingritud. Dóna un alè positiu a alguns capellans que compleixen com a mestres, però es qüestiona: amb quin interès? Qui no té diners, ells, no el poden acollir a les seves escoles –diu Mallén.

Fijémonos en los presupuestos y veremos que dedican tanto a la Instrucción pública como al clero, teniendo en cuenta que lo que dedican al clero, va directamente a ellos y lo dedicado a Instrucción pública se destina para cubrir los siguientes servicios: material escolar, sueldo de los maestros, Escuelas Normales, enseñanza técnica, comercial, agrícola y profesional, la conservación y preparación de monumentos, nuestras diez Universidades, Academias, y Exposiciones de Bellas Artes, Archivos, Bibliotecas y museos y no se cuantas cosas más...

Com si donés per acabades les respostes, ens aporta noves dades de la seva persona. Ell havia estat en un internat religiós i es pregunta *¿qué se aprende en ellos?* Fa una extensa explicació dels valors d'aquest tipus d'ensenyament, que per passiva resulta ser la declaració de principis de l'escola activa.

A costa de una falsificació fundamental de la intel·ligència, merced a la ensenyanza metòdica del error, se aprende en largas horas de inmovilidad, con los brazos cruzados y con la cabeza hundida contra el pecho, en una depresión física, en una agonía lenta de la voluntad, de la personalidad, de la libertad; se aprende haciendo al mismo tiempo el aprendizaje del disimulo, del miedo y por no decir lo que todo el mundo sabe, haciendo también el aprendizaje de ciertos hábitos vergonzosos, de ciertos vicios abyectos que enturbian en sus mismos manantiales la fuente de la vida.

No es pot dir que no tingués una ploma fàcil ni que tingués pèls a la llengua. És, doncs, del tot comprensible la reticència creada envers la seva persona. Continua criticant aquest model d'escola del qual diu que els nois aprenen més aviat a mentir que a parlar. Diu que potser l'escola *del arroyo* sigui dolenta per als pobres, però que li sembla que encara és pitjor per als rics l'escola religiosa.

Tot plegat escrit amb una prosa brillant, com no s'estilava a l'època, no és el lèxic habitual d'un cronista de poble, ni d'un articulista de setmanari local. Després d'assegurar que l'ànsia de vanaglòria és innata en l'home i per tant no en queden exclosos els capellans, li diu a Boquer que ja que ha sortit en defensa d'una idea que ell respecta, però que no és raonable, li permeti sortir en defensa d'una cosa justa: l'escola.

La Iglesia ha fracasado plenamente en la obra de la Instrucción y Educación que es la vida, el alma de todo ser. Durante muchos siglos, la Iglesia ha tenido en sus manos todos los elementos, todas las fuerzas normativas. En época en que los señores feudales dominaban el pueblo de la gleba, y los Reyes dominaban a los señores, la Iglesia era la dominadora de los mismos Reyes. La Iglesia ha tenido dinero, soldados, inteligencia, ha hablado del cielo y del infierno, de un cielo que no podían anticipar para los que bien la servían de toda clase de ventajas y comodidades terrenas; de un infierno del que eran anticipo también los calabozos y las hogueras inquisitoriales; teniendo todo ¿qué ha hecho? Ha hecho esta sociedad que tenemos a nuestra vista, esa sociedad ignorante, viciada, hipócrita, esa sociedad cuya mayor y mejor parte está humillada, oprimida, desangrada cada paso por las guerras...

Després d'aquesta lliçó que Mallén tenia ben apresada, hi estiguem o no d'acord (ara no és la qüestió que ens ocupa) sinó la seva manera d'exercir la pedagogia, escriu, encara, que un segle de llibertat –ratllant la utopia, ja que el segle XIX per aconseguir algun bri d'aquest valuós concepte es va vessar molta sang– ha fet més per l'educació del poble que divuit segles de clericalisme.²²

Acaba amb més preguntes:

¿Con qué derecho cuando vine a Espluga, criticaban ya mi persona? ¿tenían fundamento? ¿es que habían acechado mi alma? ¿es que habían indagado mi espíritu hasta donde llegaban mis incertidumbres? ¿de donde salía la crítica?

Mi fe es sencilla Sr. Boqué, y la proclamo en alta voz, me agrada la franca claridad. Mis creencias cristianas; mi ideal, la República.²³

El Bisturí, núms 1 i 4

El director d'El Bisturí, era un jove mestre, potser massa jove, amb esperit massa innovador (de parla castellana) i degut a la llengua va trobar-se amb una inferioritat manifesta davant els catalanistes i això, al meu entendre, fou un dels motius que posteriorment promogueren un seguit de fets que capgirarien l'harmonia de la vila, ja que desconeixia l'asfixiant política que aleshores i durant molts anys l'Espluga estava sacsejada per uns dirigents polítics decantats a una banda (protegien la seva situació benestant) i altres a remolc de les possibles desavinences que poguessin tenir aquells.²⁴

Aquestes paraules les podria subscriure molta gent gran de l'Espluga. Al voltant de la figura de Mallén s'han forjat tota mena d'històries, algunes de certes, evidentment, i d'altres farcides de rumorologia sobre una personalitat que es feia notar. Ha estat una figura enterbolida per mitges veritats. A l'Espluga no se n'ha

²² Més sobre l'ensenyament des de la segona meitat del segle XIX i als inicis del XX, a l'obra de GAVALDÀ, citada.

²³ Boquer va fer una breu nota en l'edició de *La Conca de Barberà* del 23 de febrer, núm. 158. Deia que no li havia respost res del que parlava en el seu escrit i que donava per acabada la qüestió.

²⁴ Ramon Siscart i Guasch. Notes inèdites.

*El mestre Josep Mallén
amb els alumnes de 1924.*

parlat mai clarament. Pensem, personalment, que la seva figura ha estat tractada injustament, o el que encara potser és pitjor, ha estat oblidada, omesa, com si no hagués existit.

Moltes notícies només tenen l'origen en les fonts orals, dels exalumnes especialment, i la majoria resulten positives. Ningú discuteix la seva capacitat pedagògica ni els seus mètodes, però la seva posició radical de republicà i anticlerical han bastit una crosta al voltant del seu record, difícil de traspasar.

Ramon Siscart Guasch no va ser alumne seu, però sí Ramon Cabal Vallés, Ramon Vilà Espasa i altres. Tots guarden un magnífic record de les seves ensenyances. El Pare d'en Siscart, Josep Siscart Carbó, fou secretari de la *Unión Agrícola*, el 1912, i hi va tenir sempre una gran relació i amistat, fins al punt de ser un dels testimonis de la seva boda amb la Dolors Bosch. L'altre testimoni, Emili Rosell Fernández, també era un directiu de la societat, i tot i que també apareix en les primeres juntes del Sindicat, degué allunyar-se'n en algun moment, ja que es convertí en un membre destacat de la societat que el 1916 portaria Mallén per dirigir l'escola.

Situem-nos ja després de 1922 en què obre l'escola particular. Es casa i comença els tràmits per construir-se la casa²⁵. La seva intenció, cal suposar, era fer carrera a l'Espluga. L'arribada del mestre Martí Poch a la direcció de l'escola pública per a nois, amb qui va mantenir sempre un enfrontament ostensible, ajudaren a posar-li les coses difícils. Però no seria només això; ja hem indicat que a començaments de 1924 fa circular un full imprès on denuncia possibles irregularitats en els comptes del Sindicat. Com que era un home que no deixava indiferent, capaç d'arrossegar grans passions i gran odis, aquesta denuncia va dividir el poble entre els qui s'ho creien i els qui no. El Sindicat, o els homes que en aquell moment formaven la junta, en sentir-se atacats, opten per la via judicial. Un any i mig després resultaria absolt i amb les despeses del plet a càrrec del Sindicat.

²⁵ Devem a la família Bosch Roig un bon grapat de documents privats relatius a correspondència, factures i altra informació que ultrapassen l'abast d'aquest treball.

El diumenge 28 de juny de 1925 apareix el primer número d'*El Bisturi*. Pretenia ser un *Periódico independiente, de noticias, avisos y anuncios* amb la voluntat expressa d'esdevenir la rèplica local d'*El Francolet*. L'empresa no va tenir èxit. Ja hem dit que només se'n conserven dos números: el primer citat i el número 4, del 18 d'abril de 1926.

Ja des de la primera pàgina, en una editorial en català i en castellà, avisava que no defugiria les qüestions personals. Per una insinuació que fa en el número 4, sembla que els altres dos podrien haver estat segrestats. Recordem que estem en període de dictadura de Primo de Ribera. En el primer exemplar hi figuren algunes seccions que no tenen continuïtat en el darrer. Per exemple *Conferències per telefonia sense fils*. Hi recull les converses que suposadament hi havia en els sectors més conservadors del poble: *Creu-me, el farem marxar*, diu que deien referint-se a ell. L'enfrontament amb Josep Cabeza i Josep Mª Rendé²⁶, venia des del començament de ser Mallén a l'Espluga. La tradició oral parla que era Rendé amb qui se les havia tingut més fortament, però potser per respecte al ja difunt, és contra Cabeza on concentra totes les energies per combatre'l. El qualifica d'acaparador de negocis (*farmàcia, xampany, vaqueria, premsa, sindicat, titular*).

Va posant en negre sobre blanc les xafarderies del poble. Com sempre algunes degueren ser veritat, com l'ocupació d'un local als baixos de l'Hospital per un botiguer veí, etc. En la pàgina tres d'aquest primer número signa ell mateix un article sota el títol *Contra una insidia*. Escrit en català, que esdevé una mena de justificació a la seva actitud. Mallén escriu visceralment, ofès com està: *On no hi ha rucs, no poden anar a cavall*, diu.

Anuncia una secció d'agricultura, es fa ressò d'una carta de Francesc Civit Rull, que suposadament anava adreçada a *El Francolet* i que el setmanari no va publicar. Un article titulat *Una Mare de Déu i unes balances desgavellades*, ha passat a l'imaginari popular espluguí com si fos una llegenda que tothom coneix o ha sentit explicar.

No cal dir que amb tot aquest munió de despropòsits els nou setmanari tenia un futur difícil, més en temps d'una dictadura en la qual els poders fàctics podien controlar la situació.

Del número quatre també se'n poden extreure un seguit de temes, des de l'editorial escrita en contra de l'homenatge que el poder local vol organitzar com a greuge al mestre Martí Poch, amb un atac de rebel·lia i mostrant un afany de sinceritat, agosarat i utòpic, comença amb *¡Despierta Espluga!* Després ressegueix la seva trajectòria a la vila:

Recuerda: Tenia apenas 16 años, cuando vine por vez primera. Un hombre a quien no supisteis comprender, D. Julián Nogués, que os amaba y deseaba para vosotros una mayor ventura, a base de vuestra instrucción, os regaló una escuela y yo era el Maestro.

²⁶ Recordem que Rendé, havia mort a Cabra del Camp aquell mateix mes de juny.

La resta tampoc es pot desaprofitar, per tal de comprendre una mica millor alguns trets de l'essència espluguina que hem heretat. Serveixin aquestes ratlles per reconèixer la petjada d'aquest jove aragonès, que no va poder ubicar-se a l'Espluga malgrat els seus esforços. Serveixin també per homenatjar tots aquells pedagogs que allunyats dels adoctrinaments aconsegueixen fer homes i dones lliures, cultes...

Dades de l'estudi

Rebuda i acceptació, gener del 2006; supervisió: Gener Gonzalvo Bou.